

DIMITRIJE TUCOVIĆ

POLITIKA DRŽAVNIH DUGOVA

Mi živimo poodavno u zemlji deficita i državnih dugova, novih državnih dugova i novih deficita. Ova dva redovna pratioca ostaše nam do kraja verni. Od nas ih je vrlo teško odagnati. Oni su se čvrsto pripili uz kožu, pustili svoje sisaljke duboko u organizam i šire se i goje krvlju širokih masa našega naroda.

Široke mase osećaju vrlo jako da je privredni život, taj izvor svekolikoga narodnoga i državnoga života, obamro i malaksao, mnogi uviđaju da je ta obamrlost i malaksalost koja ne ostavlja nikoga nepošteđena posledica u prvom redu deficita i deficitskih dugova, pa ipak nema, sem socijalne demokratije, nikoga više koji ima smelosti da zlu slobodno pogleda u lice i da ga korenito preduzme lečiti. Od mnogobrojnih vlada Kraljevine Srbije nije, valjda, nijedna napustila državno krmilo iz svojih ruku pre no što ne ureže svoje „zlatno” ime na listićima papira kojima se Srbija predaje u kamatno ropstvo stranim kapitalistima. Bilo ih je, istina, poviše koje su pretrpele brodolom baš na ovoj zaključnoj reči svake njihove „državne politike”, ustupajući tada mesto svojoj sledbenici koja je samo nastavljala započeti posao zaduživanja za pokriće starih deficita i pravljenja novih deficita za nova zaduživanja. Ali, ako je „mutna Marica” odnela mnogu i mnogu vladu pri traženju zajma, nije nam poznato da je ijedna naša vlada pala u borbi protiv stalnog zaduživanja. Sve su one prihvatile recept onoga lekara koji je, kad god mu bolesniku nije bilo dobro, naređivao puštanje krvi, novo puštanje krvi, dok sa gubitkom krvi nije nastupio i gubitak života.

Tako se, dakle, zaduživanje Srbije javlja kao neminovna posledica jednoga *sistema* državnoga gazdovanja po kome se stalno troši više nego što se ima, po kome se sadašnjost stalno izdržava na račun budućnosti. I u tome pogledu teško se može naći stvarne razlike između politike ranijih *vanparlamentarnih* i sadašnjih *parlamentarnih* vlada.

Kada su radikali postali gospodari državnoga gazdovanja, oni su na svakom koraku ukazivali na rđavo gazdovanje njihovih prethodnika. Određivane su ankete za proučavanje finansijskoga stanja zemlje i podizan je glas protiv stalnoga budžetiranja sa deficitima i državnim dugovima. Jedan njihov finansijer je izračunao da se Srbija za osam godina, od 1881. do 1888, zadužila sa preko *trista miliona dinara i da je više od pola te sume utrošeno na podmirenje deficita u državnom budžetu*¹. Od 1888. do 1895. godine više je potrošeno nego što su državni prihodi, preko *četrdeset miliona* dinara. A po izveštaju parlamentarne ankete iz 1902., za pet godina, od 1895. do 1900., budžetski deficit iznosi preko *šezdeset i dva miliona*, i to trideset i dva miliona *prekoračenih kredita* i trideset i šest miliona *vanbudžetskih izdataka*.² Za pokriće redovnih

¹ Dr L. Paču, *Predgovor Nauci o finansijama*, od Eberga.

² Izveštaj parlamentarnog anketnog odbora.

deficita državnom budžetu, koje su vlade počinile po svome nahođenju, bez obzira na stvarne prihode i odobrene kredite, Srbija se morala stalno zaduživati. U toku, dakle, ovoga perioda rasposnoga i beskontrolnoga finansiranja koje su čak i radikali prokleli, Srbiju je pritiskao dug od 465 691 000 dinara.

Ali su se radikalne reforme zadržale samo na *tehničkim* promenama u državnom gazdovanju. One su učinile da se trošenje državnih prihoda podvrgne kontroli Skupštine i reguliše zakonom; drugim rečima: *one su finansijsku politiku zemlje otrgle iz samovlašća dvora, vojne i građanske birokratije, i stavile pod presudni uticaj buržoazije.* Značaj te reforme mi nećemo da sporimo. Ali je neosporan fakat da su radikalne vladavine u svemu ostalom nastavile *raniji sistem gazdovanja* koji neminovno vodi sve većem zaduživanju. Razlika je u tome što su raniji zajmovi zaključivani da pokriju deficite koje je počinila jedna korumpirana birokratsko-dinastična vladavina, a danas se zaključuju za pokriće deficita koje čini ne manje korumpirana vladavina liferanata, bankara, spekulanata, svakojakih štrebera i eksploatora na sitne i krupne sume i procente. Pored sve razlike u *formi* finansiranja, rezultati su ostali isti. Ako je dug ranijih 20 godina preko 450 miliona, zaduživanje koje je učinjeno za poslednjih 10 godina iznosi sumu od blizu 300 miliona; ili za poslednjih 10 godina radikalne vladavine su zaduživale zemlju sa 30 miliona godišnje prema 22 miliona dinara u ranijem periodu.

Tako se, uz punu saradnju svih buržoaskih partija bez izuzetka, navalio na ovu malu i siromašnu zemljicu jedan državni dug od 746 325 834 dinara, pod čijim teretom vene u klici razvitak privrede, osiromašavaju narodne mase, kržljave fizički, zaostaju kulturno. Ubistvene posledice toga tereta osećaju se na celokupnom našem životu; on je pritiskao sve; on je stegao u svoje mengele svu narodnu snagu. *Narod što gladije mora da izvozi hranu čim mu dospe da bi dao državni budžet i kamatu na zajmove koji stalno rastu.*

Buržoaske partije su se pokazale nesposobne da učine kraj tome sistemu gazdovanja što upropašćuje i ubija. Njihove finansijske reforme zadržale su se na površini samoga pitanja. Kad je trebalo postaviti državno gazdovanje na jedino zdravu osnovu, *trošenje prema stvarnoj snazi i na produktivne celji*, one su pokazale totalnu nesposobnost, *jer je svaka korenita finansijska reforma skopčana sa ukidanjem militarizma i reorganizacijom državne uprave u najpunijem demokratskom duhu.* Neproduktivni izdaci na vojne stvari i skup parazitski državni aparat bili su glavni izvor deficita i, prema tome, glavni uzrok zajmova za pokriće tih deficita. Kako rašćenje vojnoga budžeta prati stopu rašćenja duga i njegovoga pokrića pokazuju ove interesantne cifre u okruglim iznosima:

	vojni budžet:	anuitet:
1880.	7 250 000	1 400 000
1885.	22 600 000	11 300 000
1890.	20 250 000	58 100 000
1895.	12 600 000	20 000 000
1900.	33 800 000	20 500 000
1905.	20 250 000	23 668 602
1910.	26 043 374	31 896 850

Ali ako je buržoazija bila nesposobna da učini kraj politici zaduživanja, ona je bila vrlo sposobna da *plaćanje dugova što više skine sa sebe prenoseći ih putem posrednih poreza na najsiromašnije mase naroda*. Dužnost je socijaldemokrata da upoznaju široke narodne mase sa ovom politikom buržoaskih vlada, kako bi se otuda javio jedan silni pokret koji će, grupišući se pod crvenom zastavom socijalne demokratije, naterati one što gazduju u državi da vode računa o *životu* radnoga naroda. To je jedini put da se nauče pametnijem finansiranju.

(*Sloboda, Narodni socijaldemokratski kalendar za 1911*. Beograd, 1901.)

PRETORIJANSTVO ILI DEMOKRATIJA

Nesposobna da dnevne pojave života shvati u vezi sa njihovim dubljim i pravim uzrocima, buržoaska štampa govori već mesecima u raznim slučajevima i različnim nijansama o sukobu između g. Stojana Protića i oficira. Kada bi sukob koji postoji bio uistini takvoga *ličnoga* karaktera, očigledno je da ga ne bi bilo tako teško rešiti i da on ne bi mogao mesecima, čak godinama činiti osu oko koje se kreće naš unutrašnji politički život. Ali taj sukob je daleko od toga da bude lični. On ima jedan širi politički, *klasni* karakter. To je sukob između oficirske kaste i vladajuće buržoazije, vojne i civilne vlasti, između militarizma i parlamentarizma, sukob kasarne sa Skupštinom.

U pogledu karaktera toga sukoba ne treba niko da se obmanjuje time što ostale, takozvane opozicione frakcije buržoazije koketuju s oficirima. Ta koketerija je posledica rivalstva koje besni između različitih političkih frakcija buržoazije; to je podmetanje noge radikalcima, koji su to isto činili prema njima; to je pokušaj da se upotrebom svih sredstava, čak i oficirskoga buntarstva i odmetanja od vlasti, otvore vrata državne uprave, koju radikalna buržoazija želi doživotno da drži u svojim rukama. A što se zarad toga opoziciona buržoazija usuđuje da se lati i sredstava koja su tako opasna za buržoaski režim uopšte i za njezin javni poredak u državi, to je samo dokaz koliko je kod naše celokupne buržoazije razvijen apetit za vlašću i koliko je njena međusobna borba oko vlasti pusta, neskrupulozna, beznačelna i bezidejna.

Podeljenost na frakcije i beznačelnost buržoazije nesumnjivo je jedan od glavnih razloga koji oficirsku kastu čini tako smelom i drskom. Ukoliko ta podeljenost i beznačelnost umanjuje snagu buržoazije kao klase, utoliko jača militaristička kasta, utoliko veći njeni apetiti, utoliko joj drskije držanje.

Ali militarizam u nas ne živi od slabosti buržoazije. Njegove velike političke pretenzije, koje su dostigle svoju najvišu tačku za vreme balkanskih ratova, proističu iz njegove *faktičke i političke* nadmoćnosti, koju je radikalna partija svojom politikom pripremala. Upravo istorijski uslovi ovoga sukoba sazrevali su pod toplim zracima *militariziranja* Srbije preko svake mere finansijske, privredne i političke narodne snage. Obeležje našega političkoga razvitka je gajenje militarizma, prinošenje svih žrtava za militarizam, bujanje jednoga parazita pod kojim su stale

venuti najbolje snage narodnoga života i koji je svojom pretežnom moći morao izbaciti iz ravnoteže političke odnose u zemlji. To obeležje nosi naš politički razvitak pre i posle pobeđe radikalne partije, u starom i u novom režimu. U starom režimu militarizam je bio oslonac birokratsko-dinastičkom apsolutizmu, kontrateža demokratskim narodskim težnjama; on je morao biti predmet osobite pažnje režima koji je od njega živeo. Novi režim ne stupa u život pobedom radikalne buržoazije nad starim režimom *nasuprot* militarizmu, već njegovom pomoću. 29. maja militarizam i radikalizam se nalaze na jednom terenu. To je bio dan političkoga oročavanja ova dva ranija i sadašnja protivnika, dan legitimiranja militarizma za blagovolenje pod novim režimom. I onaj koji je pod desetogodišnjom vladavinom radikalne buržoazije imao najsjajniju karijeru i progutao najveći deo pljačke narodnih masa, to je bio militarizam sa svim svojim apetitom iz staroga režima, to je bila oficirska kasta sa svima pređašnjim kastinskim povlasticama i pretorijanskim navikama. Pri tom procesu militariziranja zemlje radikalna partija je igrala žalosnu ulogu babice. Kao krv od svoje krvi i telo od svoga tela, radikalna buržoazija je gajila militarizam da bi ga mogla upotrebiti protiv radničkih štrajkova i socijaldemokratskih demonstracija, kao što ga je dinastičko-birokratski apsolutizam upotrebljavao protiv nje, upravo protiv seljaka i radnika koji su se borili pod njenom zastavom.

U svojoj desetogodišnjoj vladavini radikalna partija je imala dosta puta prilike da se uveri da ustavnost i parlamentarnost, za koje se ona borila kao za najpogodniji oblik svoje klasne vladavine, ne leže na mrtvom slovu ustava. Iza toga pisanoga ustava nalazi se stvarni, pravi ustav koji čine *odnosi političkih snaga* u nekoj zemlji. I dok su radikali sa svojim velikim ustavnim teoretičarima „učvršćivali” mladi parlamentarizam *teoretisanjem*, dotle su *praktičnim* radom, povlašćivanjem militarizma, uz istovremeno sužavanje narodnih sloboda i obespravljanje proletarijata, učinili oficirsku kastu najjačim faktorom pravoga ustavnoga stanja u zemlji. U mnogim unutrašnjim i spoljašnjim krizama militarizam je bio taj koji je imao da kaže svoju presudnu reč. Svojoj političkoj nadmoćnosti u balkanskim zemljama militarizam je podigao redak spomenik na Bregalnici. Da je buržoazija balkanskih zemalja bila sposobna da sebične separatističke težnje obuzda u korist zajedničkih interesa, na obalama te reke ne bi bila iskopana velika grobnica u kojoj danas leže sahranjeni najbolji izgledi zajedničke budućnosti balkanskih naroda. *Ali onaj koji je i na jednoj i na drugoj strani odlučno i svim silama gonio na Bregalnicu to je bio militarizam.* Ona je pre svega delo oficirske kaste.

Još jednom je militarizam održao pobeđu, a radikalna partija odigrala svoju babičku ulogu. Na svima linijama, u unutrašnjoj i spoljašnjoj politici, radikalna partija je sraman testamentarni izvršilac staroga režima. Svome parlamentarizmu ona je spremila dželata u militarizmu; svojoj balkanskoj politici je iskopala grob na Bregalnici. Ono što je kod radikalne partije bilo vredno, što je disalo mladošću i demokratizmom buržoazije koja se uzdiže i bori za pobeđu, to je danas sahranjeno. Hoće li biti čudo ako uskoro posrnu u grob na koji su se nadvili i ostaci partije koja je izdala samu sebe i izneverila najbitnija očekivanja svoje vojske?

Ma na koji način da se rasplete sadašnja zategnutost između vojne i civilne vlasti, situacija se neće mnogo izmeniti bez dubokih političkih reformama. Ukazima i sitnim ujdurmama ništa se ne postiže protiv pretorijanskih težnja oficirske kaste. Ona nije opasna što je drska, već je drska što

je jaka, što se oslanja na dugogodišnju politiku militarizirane zemlje. *Povraćaj Srbije sistemu narodne vojske predstavlja danas ne samo finansijsku i privrednu korist već i političku nužnost.* Ali to je radikalnoj partiji danas, posle Bregalnice, najmanje moguće. U tome pogledu nju dave danas konsekvence njene sopstvene politike. Jedan od najvećih razloga što je militarizam posle balkanskih ratova počeo osiono dizati glavu leži u osećanju da su ga nezdravi, antinarodni, tiranski odnosi novoga Balkana učinili neophodnijim nego što je bio ikada ranije.

Radikalna buržoazija stoji danas pred dilemom koja je tako jasno i očigledna: ili da kapitulira pred oficirskom kastom ili da uzdiže autoritet građanske vlasti. Taj autoritet, pak, ne zavisi od toga hoće li na paradama prvo mesto zauzimati načelnik ili komandant; on ništa ne dobija u stvari od raznih ministarskih uredaba. Autoritet civilne vlasti zavisi od snage i autoriteta Skupštine, kao jedinoga njezina izvora, od parlamentarne zainteresovanosti širokih narodnih masa, svih narodnih klasa i slojeva i njihove gotovosti da Skupštinu uistiniu čine jedinim izvorom vlasti u zemlji. A da Skupština bude to što treba i što je u zemljama prave parlamentarnosti, treba umnožiti veze između nje i narodnoga tela, treba je učiniti predstavnikom *celoga* naroda, predstavnikom koji se bira *opštim, jednakim, tajnim i neposrednim pravom glasa sa proporcionalnim sistemom.* I ukoliko joj je više odvratna borba ukazuje i cepanjem ukaza, utoliko će radnička klasa energičnije nastojavati da se pitanje o odnosu vojne i civilne vlasti rešava na ovoj jedinoj zdravoj, pouzdanoj i demokratskoj osnovi. Samo tada socijalna demokratija može imati interesa za nj.

(*Borba*, VII, 1914.)

„GERMANSKA" OPASNOST

Poznato je da u međunarodnoj politici danas Nemačka predstavlja zemlju koja je najviše nezadovoljna postojećim stanjem i čija politika nosi sve znake nervozne žudnje za promenom. Ali se ta pojava, koja je u socijalističkoj štampi, naročito nemačke bratske partije, vrlo dobro objašnjena, obično pripisuje uzrocima koji su sa gledišta teorije sasvim netačni, a sa gledišta *prakse* još i vrlo štetni i opasni.

Fraza o „germanskoj” opasnosti ušla je uposlednje vreme u međunarodnu cirkulaciju i, kao svaka politička fraza koja ništa ne znači, iskorišćava se i tumači od najrazličnijih političkih partija u raznim državama na najrazličnije načine i radi najrazličnijih ciljeva. Šarlatani i šovinistički drekavci kod nas služe se njome kad hoće da prikažu germansku rasu kao naročito opasnog bauka protiv koga u ime slobode naroda treba vikati, dokle je u isto vreme u Engleskoj poslužila kao jedno od najjačih sredstava u izbornoj agitaciji za pobedu imperijalističke politike koja predstavlja najveću opasnost za slobodu naroda. I dokle izborna larma engleskih konzervativaca nije bila ništa drugo nego *svesno* obmanjivanje birača da bi prodrila *klasna* politika krupne buržoazije, dotle povika na germansku rasu kod nas sasvim *nenamerno* vodi

širenju u masi naroda jedne predrasude koja je vrlo opasna za njeno pravilno političko opredeljivanje. Germanofobstvo je savezna jeres rusofilstva; što god dublje hvata mržnja na germansku rasu, tim povoljnije zemljište za širenje rusofilске jeresi, čiji se ubistveni uticaj po srpski narod ne spori više ni sa koje strane. Po tome pitanje „germanske“ opasnosti ima za nas praktičan *politički* značaj.

Ali je još od šireg značaja za proletarijat: da li sukobi između naroda potiču iz razlika koje leže u *rasi* ili ne? Da li uzroci zavojevačkoj politici, od koje stradaju u prvom redu proletarijat i slabi narodi, delaju kao rezultat *rasinskih* osobina naroda ili naročiti *istorijsko-privrednih* prilika? Objašnjavaju li se političke težnje etnografijom ili ekonomijom?

U ovom specijalnom slučaju, pristalice teorije rasa, teorije naročite „germanske“ opasnosti, imale bi da dadu odgovor na pitanje: zašto baš germanska rasa, kojoj se danas hoće da pripíše najveća nasrtljivost i nezajažljivost, gospodari najmanjim brojem tuđih zemalja i ima najmanje kolonija? Kada su ostali narodi, koji predstavljaju danas velike sile, kao što su Engleska, Francuska i Rusija, osvajali jedan po jedan deo sveta, nemački je narod, razdrobljen i potišten, proklamovao preko svoje klasične literature i filozofije „slobodu i jednakost svega što ljudski lik nosi“. A jedan Šiler i Gete, Fihte i Kant izvesno su toliko dostojni predstavnici germanske rase koliko i Viljem II.

I mnogo docnije, posle rata 1871. i ujedinjenja Nemačke, najveći nemački diplomat Bizmark izjavljivao je da je Nemačka „*saturirana*“, *sita*, što znači da je u pogledu svoje teritorijalne svojine i sfere političke moći postigla ono što joj je potrebno.³ Bizmark je mogao učiniti ovu izjavu iz *diplomatskih* obzira, plašeći se tako opasne koalicije Francuske, Austrije i Rusije, sa kojom bi Nemačka opet dopala položaja za vreme sedmogodišnje vojne i izgubila tekovina 1863. i 1871.⁴ Da je Bizmark imao te brige, pokazuje stvaranje Trojnog saveza, protežiranje Austro-Ugarske u njenom prodiranju na Balkan i zaključenje ugovora za uzajamno osiguranje sa Rusijom. Ali ovaj niz Bizmarkovih diplomatskih poteza utvrđuje baš da je najveća politička glava germanske rase pre nekoliko desetina godina smatrala da politički ciljevi Nemačke ne prelaze granice *Evrope* i da se mogu izmiriti sa njenim sadašnjim geografskim položajem. Bizmark je znatnim delom i pao zbog toga što se nije mogao prilagoditi gledištu da Nemačka mora postati *svetska* sila i da mora voditi *svetsku* politiku.

Tako je veliki nacionalni ideal nemačkog naroda iz prve polovine XIX veka postao isuviše uzak pri kraju veka, a Bizmarkovu ideju o „*saturiranosti*“ Nemačke počeli su odbacivati kao ludoriju najveći njegovi obožavaoci. Jedan od tih, najtrezveniji pisac nemačke buržoazije o ovim pitanjima, veli: „U svakom slučaju čista je glupost govoriti u apsolutnom smislu, kao u doba Bizmarkovo, da je nemački narod zasićen ili da se može zasititi u njegovim evropskim granicama... Ta misao o našoj zasićenosti“, veli dalje Rorbah, „*mora iz osnova iščeznuti i načiniti mesta trezvenoj odlučnosti na borbu, najjasnijoj i najpozitivnijoj volji za nacionalnom*

³ Dr Paul Rohrbach, *Deutschland unter den Weltvölkern*, str. 11.

⁴ Dr Paul Rohrbach, *Deutschland unter den Weltvölkern*, str. 11.

*moći: odlučnosti i volji koje potiču iz saznanja da naš položaj nije sjajan, već da se nalazimo u krizi koja je do najveće mere opasna, koja iziskuje sve naše moći i koja odlučuje o našoj budućnosti u svetskoj istoriji za vekova, ako ne zauvek.”*⁵

Šta je uzrok što nacionalno ujedinjenje, za kojim su vekovima težile tolike generacije kao za najvišim ciljem nemačkog naroda, nije više u stanju da zadovolji „germansku rasu”? Zašto današnje vladajuće klase nemačkog naroda osećaju „krizu” koje se groze, i posle ostvarenja opevanog i uvenčanog nacionalnog oslobođenja i ujedinjenja? Što se tip germanske rase počinje gledati u Dernburgu i Viljemu II, a ne u predstavnicima naroda iz borbi za oslobođenje i ujedinjenje? Svakako interesantno pitanje!

Pisac Rorbah zasniva svoje gledište na priraštaju stanovništva. Nemačka je imala 1816. god. 24.8 miliona; 1845.god. 34,4; 1875. god. 42,7; 1895. god. 52,3; 1908. god. 63,3. miliona. Prema dosadašnjem priraštaju, Nemačka će imati 1925. god. 80 miliona stanovnika, a tada će morati uvoziti hranu sa strane ne za šestinu, kao danas, već za polovinu svoga stanovništva. „*Čime ćemo platiti ovaj hleb?*” pita se Rorbah. „Ko kupuje iz inostranstva, mora za to dati nešto svoje, novac ili espap — mi nemamo nikakvog prirodnog proizvoda toliko da bismo njime pokrili vrednost uvezenog hleba... Jedino sredstvo da se ishranimo, da kupimo hranu za sve one za koje u Nemačkoj ne uspeva, jeste u tome da uvozimo one sirovine sa strane, da ih prerađujemo, oplemenjavamo, da ustručavamo vrednost proizvoda koje iz njih stvaramo prema vrednosti materijala, i da nam tada ovaj *višak vrednosti* koji je naš rad dao prvobitnoj građi plaćaju drugi narodi kojima su naši proizvodi potrebni. Drugo je sredstvo ovo: da mi suvišak naše produktivne imovine ma u kom obliku uložimo na strani da za nas radi i da prinos od nje unosimo u zemlju u novcu ili novčanoj vrednosti kao jedan tribut naroda... Ali da mi tada *živimo od inostranstva*, ne može se oporeći ničim, nikakvim protestima ni opomenama, nikakvim deklamacijama ni anketama. 800 000 ljudi je godišnji priraštaj našeg stanovništva. Nikakvo oštroumlje i naprezanje ne može dati hranu za 800 000 sa zemljišta Nemačke. Svakom godinom raste broj onih koji moraju da jedu hleb, kupljen sa strane, skoro za jedan milion... *Kad je tako, onda sva pitanja spoljašnje politike dolaze za Nemačku pod gledište stvaranja i održavanja inostranih oblasti za prođu espapa, a to znači u prvom redu u prekomorskim zemljama.*”⁶

Za Rorbaha, kao i za sve vlade kapitalističkih država, „odlučnost na borbu” i „volja za nacionalnom moći”, kao uslovi za *zavojevanje* tuđih zemalja i naroda, potrebni su kao što je narodu potreban hleb! Ali ovo pravdanje kolonijalne politike, ma kako bilo vešto, stoji u oštrom sukobu sa golim faktima privrednog života. Potrebu uvoza hrane nema danas samo Nemačka već sve industrijske države. Pravilo je koje važi za sve zemlje: da podizanje industrije neminovno vodi osnovnoj promeni trgovinskog bilansa; uvoz počinje premašati izvoz, i to tako da se sve više uvozi hrana, a izvoze fabrikati. Sa toga gledišta ceo kapitalistički svet, a ne samo Nemačka, nalazi se danas u „krizi koja je u najvećoj meri opasna”, jer sve industrijske zemlje moraju da *uvoze iz tuđih* zemalja sve veću količinu proizvoda za ishranu svoga fabričkog varoškog sveta, onog dela stanovništva koji najbrže raste i brojno i po količini potreba. To vredi za sve

⁵ Isti pisac, str. 21. i 22.

⁶ Isti pisac, str. 21. i 22.

industrijske zemlje, imale kolonija ili nemale. Najjača kolonijalna zemlja, Engleska, hrani svoje stanovništvo hranom iz Severoameričkih Sjedinjenih Država, a ne iz svojih kolonija.

Prema tome, uticaj rašćenja stanovništva, i pri današnjem privrednom sistemu, na privredni život upućuje na potrebu sve veće privredne *uzajamnosti*, sve življeg i slobodnijeg *saobraćaja* između zemalja i kontinenata. Politika kapitalističkih vlada, koju u Nemačkoj tako energično zastupa gornji pisac, ne samo da ne odgovara potrebama privrednog života već je najveća suprotnost prema tendenciji njegovog razvitka i opasnost po prirodno rašćenje sve veće uzajamnosti između naroda i naroda, zemlje i zemlje. Jer, ako Nemačka mora imati svoju žitnicu pod svojom vlašću, to isto vredi i za ostale zemlje. *Sukob koji otuda potiče ne daje se rešiti oružjem*. Utoliko gore po režim koji drugog puta nema.

Bez kolonija, blagodareći saobraćaju u prvom redu sa industrijski razvijenim zemljama, Nemačka je za poslednjih 20 do 30 godina pokazala besprimeran industrijski napredak. Ona, zemlja skoro bez kolonija, sama sobom je dokaz koliko je lažno da su kolonije životna potreba moderne privrede. Proizvodnja uglja porasla je u Nemačkoj od 1870/74. do 1905/08. od 32 na 135 miliona tona, dakle, *četiri puta*. U Engleskoj, pak, zemlji najbogatijeg kolonijalnog carstva, svega *dva puta*: od 120 na 254. Nemačka je trošila uglja 1883. godine 49 miliona tona, Engleska 134, 1905—08. prva 122, druga 176. Isto pokazuje druga karakteristična privredna grana: proizvodnja gvožđa. Pre 30 godina Engleska je proizvodila 6 miliona tona sirovog gvožđa. Nemačka svega 2; 1905—08. proizvodnja sirovog gvožđa u Engleskoj dostiže 10 miliona tona, a u Nemačkoj 11. A nagli napredak u proizvodnji, koji se ogleda u porastu privrednih grana uglja i gvožđa, dobio je svoga izraza u spoljnoj trgovini. Od 1880—84. do 1905—08. engleski izvoz je porastao od 334 miliona funti sterling na 384, za 22 procenta, a nemački za isto vreme od 165 na 311, za 89 procenata.⁷

Nije samo to. Statistika nemačke trgovine pokazuje da je Evropa najveći potrošač nemačkih fabrikata. Štaviše, iz statistike opšteg saobraćaja između industrijskih zemalja vidi se da su one jedna drugoj najveći potrošači, da su jedna na drugu u prvom redu upućene; razvitak jedne industrijske zemlje zavisi pre svega od razvitka njenog saobraćaja sa drugom industrijskom zemljom⁸. Nemačka, na primer, izvozi u Evropu 4 380, a u ceo ostali svet 1 950 miliona maraka. A trgovina Engleske sa ostalim svetom veća je tri puta od njene trgovine sa svojim kolonijama!

Ne može, dakle, biti ni reči o tome da „odlučnost” i „volja” za stvaranjem kolonija imaju ma kakva opravdanja u priraštaju stanovništva ili *stvarnim* potrebama privrednog razvitka. Ali to ne znači da kolonijalne i imperijalističke težnjene stoje u uzročnoj vezi sa modernim industrijskim zemljama. Ne ulazeći naročito u to pitanje, dovoljno je da istaknemo da su se osvajačke i kolonijalne težnje javile i u politici Nemačke, kao i u politici ostalih zemalja, tek posle ovoga kolosalnog razvitka produktivnih snaga, ali ne kao posledica toga razvitka samoga po sebi, već jedne određene, *kapitalističke* forme njegove. Samo se jednom karakterističnom izokrenutošću predstava u predstavniku kapitalističkoga sveta može da objasni to što se ne razlikuje stvar od njene prolazne forme; što se napretku produktivnih snaga, koji predstavlja najveću kulturnu

⁷ *Leipziger Volkszeitung*, 16. dec. 1909.

⁸ *Parvus, Kolonialpolitik*, str. 95, 97.

tekovinu čovečanstva, pripisuje ubistvena politika kolonijalne pljačke i mržnje i ratova među narodima, *koja je samo posledica kapitalističkog monopola svojine nad tim produktivnim snagama i izraz isključivih klasnih interesa*. Samo se monopolom svojine nad sredstvima za proizvodnju dadu objasniti *suvišci* kapitala koji traže mesta za ulaganje u tuđim i dalekim predelima, dokle mase naroda u zemlji trpe oskudicu u najnužnijim sredstvima za život. Ti *suvišci*, koji su delo društvenoga rada i koji bi trebalo da posluže za kulturno i materijalno podizanje celoga društva, dobijaju u kapitalističkom društvu formu *profita* i guraju sopstvenike njihove u borbu za osvajanje oblasti gde će biti uložen i radi novih profita. „Nemačka kapitalistička klasa“, veli Karl Emil⁹, „najmlađa je među kapitalističkim klasama velikih evropskih država. U njoj nagon za bogaćenjem daleko premaša nagon za uživanjem. Pri tom je veoma velika stopa profita sa kojom radi njena krupna industrija. Zaštitne carine su joj obezbedile unutrašnju pijacu, ubrzale kartelisanje i izvanredno povećale profite kartela ... *Dalje ulaganje kapitala u zemlji dovodi u opasnost visinu stope profita*. Ako novi akumulirani kapital treba da radi sa istim profitom kao i stari, mora se, bar jednim delom, izvoziti. Ali pošto su sve evropske države u istom položaju, nemački kapital se svuda sreta sa konkurencijom tuđeg kapitala. Ova konkurencija mora biti isključena isto tako kao i konkurencija tuđih espapa na domaćoj pijaci. Prekomorske zemlje moraju postati nemačkim kolonijama ...”

Sve što vredi, dakle, za kolonijalnu i zavojevačku politiku kapitalizmu opšte, vredi i za politiku Nemačke posebice. Politika Nemačke prestaje biti za nas stvar „germanske“ *rase*, toga bauka kome se pripisuju sve moguće i nemoguće čudi i opasnosti, i jasno izlazi preda nas kao izraz težnji kapitalističke klase pod određenim istorijskim i privrednim prilikama. Nije to, dakle, osobina „germanske“ *rase* što je Nemačka danas nadrla svim silama da stvori i sebi kolonije, već je svaka kapitalistička klasa „germanska“ kad je u pitanju osiguranje i povećanje profita. Jedina razlika između držanja Nemačke i ostalih kapitalističkih država može biti u tome što je ona, industrijski najrazvijenija zemlja na evropskom kontinentu, dockan ušla u „borbu oko mesta na valovu“, pokazujući zbog toga utoliko više nestrpljivosti i grozničavosti u držanju i oružanju. Zbog toga se njena kapitalistička klasa neće ustručavati nikakvih avantura *dok ne prodre ili se ne skrha*. Rorbah smatra kao nesumnjivo da pri stvaranju „Velike Nemačke“ ne može proći bez krvi i olova, kao što nije prošlo ni pri stvaranju ujedinjene Nemačke 1866—1871. A zar kolonijalna politika uopšte i nije ništa drugo no jedan registar krvave pljačke i zločinačkih dela? U tom je bar bogato iskustvo balkanskih naroda, i to skupo plaćeno iskustvo ne može vlade ničemu da nauči.

Kako za male narode na koje je zavojevački kapitalizam zinuo, kao što su balkanski, tako i za proletarijat, koji ceh te politike zavojevanja poglavito plaća, nema veće opasnosti nego što su mržnje i predrasude *rase* prema rasi. Dokle je antagonizam *rasa* za proletarijat smetnja za razvijanje internacionalne solidarnosti, koja je osnovni uslov za pobedu socijalizma, dotle on onesposobljava male narode da uvide otkuda opasnost preti i kako se ona može izbeći. A balkanski narodi, pre svega, moraju biti načisto *da je to evropska kapitalistička klasa, bez razlike narodnosti, koja, žedna nove pljačke, po Balkanu muti*. Protiv *zajedničke* opasnosti nužan je *zajednički* otpor, a što je jedino zdrava i spasonosna politika zajedničkog otpora nasedala i što

⁹ *Die Neue Zeit*, br. 6, 1907, str. 656, 657.

naseda, starali su se oni koji ludom ili spekulantskom drekom na ovu rasu protiv one *seju politička sujeverja i izazivaju kobne iluzije tamo gde treba da vlada trezveno i stvarno prosuđivanje.*

Grupisani narodi na Balkanu našli bi snažne potpore u međunarodne socijalne demokratije. To vredi naročito za „germansku” opasnost. Slabljenje Trojnog saveza gura Nemačku na sve veće oružanje *na suvu*, na uvećavanje militarizma preko normalnih granica, dokle je kolonijalne težnje otiskuju sve više na *podizanje flote*. Utoliko, pak, veći tereti i uporniji otpor naroda. I nemačka kapitalistička klasa je zakasnila sa politikom osvajanja kolonija ne samo po tome što je pljačka tuđih i prekomorskih zemalja uveliko svršen čin, niti samo po tome što se ti narodi ne dadu danas više porobljavati kao nekad, već poglavito po tome što njena politika militarizma, carina i kartela, u kojoj kulminira antinarodni i antisocijalni interes jedne već izlišne klase kapitalista, nailazi na sve snažniji otpor socijaldemokratskog proletarijata u zemlji. Borba protiv kapitalističkog osvajanja tuđih naroda učinila je socijalnu demokratiju, više nego išta drugo, zaštitnicom interesa širokih masa naroda u zemlji i van nje i kulturnih tekovina nad kojima visi Damoklov mač rata. Nemačke vladajuće klase obuzima strah da u trenutku kad izvuku mač za rešavanje jedne *prividne* „krize” ne otvore stvarnu najpuniju krizu, socijalnu revoluciju, za koju su objektivne pogodbe tu i koja će jedino biti u stanju da spase svet današnjeg nesnosnog stanja i da svima klasama i rasama, omogući pun i slobodan razvitak.

(*Borba*, I, 1910.)

NEOSLOVENSTVO

Posvećujući nekoliko reči drugom kongresu neoslovenstva, koji na današnji dan otpočinje u Sofiji svoj „istorijski” rad, nas ne rukovodi nemilosrdna želja da vredi rane koje je stvarnost još jednom zadala sanjarijama i iluzijama nacionalističke inteligencije potisnutih slovenskih naroda, još manje utopistička pretenzija da odmah počnemo sahranjivati pokret sa koga je Sofija *jedino* nešto više odškrinula zavesu.

Mi se pitamo: Šta predstavlja i čemu vodi taj pokret koji pre najkraćega vremena naša „demokratska inteligencija” oko *Slovenskoga juga* preporučivaše kao pokret sa naprednim, demokratekim i realnim težnjama? Šta se to tako naglo u svetu promenilo da se ti ljudi plaše danas i dodira sa pokretom koji su *juče* glorifikovali svim bogatstvom svoje frazeologije?

Kao što je bilo i staro sveslovenstvo, neoslovenstvo je refleks istorijskih i političkih prilika pod kojima žive nacionalno potisnuti slovenski narodi. Kao što staro sveslovenstvo nije poniklo u Petrogradu i Moskvi, već u Pragu i Zagrebu, tako isto i neoslovenstvo vrbuje svoje pristalice i može da zagreje šire mase jedino u Ljubljani, Zagrebu i Beogradu, nešto manje u Sofiji, a danas još manje u Pragu. Vojsku koja se danas kupi pod zastavom neoslovenstva, kao i vojsku koja se nekada okupljala oko znamenja staroga sveslovenstva, čine, kako je to Karl Marks pre šest

godina drastično ali tačno rekao, „*ili hulje ili fantasti, i to fantasti . . . koje hulje stalno vuku za nos.*” Zasluga je sofijskoga kongresa što je intrigama i pripremama oko njegova saziva i notorno utvrđeno da je i neoslovenstvo istoga moralnoga sastava kao i staro sveslovenstvo, da i u njemu hulje vuku za nos fantaste.

Zasluga sofijskoga kongresa je još veća.

Ideja o slovenskoj „uzajamnosti” crpe, kao što rekosmo, snage i hrane iz istorijskih prilika pod kojima mali slovenski narodi žive, iz njihove borbe protiv pritiska nadmoćnijih tuđih naroda, iz teškoća i opasnosti koje leže u njihovoj slabosti, nerazvijenosti i nacionalnoj razdrobljenosti. Ona predstavlja jedino rešenje koje je inteligencija i sitna buržoazija tim teškoćama mogla da nađe. Iza ideje o sveslovenskoj „uzajamnosti” nalazila se uvek težnja brojno i kulturno slabih slovenskih naroda da za svoje borbe i ambicije dobiju naslov i savezništvo velikoga ruskoga naroda, težnja koju je neki prost Crnogorac ukratko iskazao u ove četiri reči: „Nas i Rusa sto miliona.”

Ali tražeći jačega oslonca i moćnijega saveznika za kojim je u duši čeznula, nacionalistička inteligencija slabih slovenskih naroda nije se ni *mogla* sresti sa potištenim ruskim narodom; njega u javnom životu nije nigde bilo, njegova reč se nije slušala, o njegovim raspoloženjima u njegovoj otadžbini nije se vodilo računa; spoljašnja kao i unutrašnja politika Rusije vođena je bez učešća, štaviše protiv volje i interesa ruskoga naroda, kome su stajale na raspoloženju samo večito otvorena vrata tamnica, krvava vešala i mučenička smrt na bojnopolju. Na istorijskoj pozornici, kao predstavnik ruskoga naroda, nalazila se samo Rusija povlašćenih klasa, dvorske kamarile i diplomatije, ona Rusija za koju još od Engelsa *znamo da je najveći neprijatelj autonomije i slobodnoga grupisanja naroda između Karpata i Jegejskoga mora*, Rusija koja je, radi svoje osvajačke politike, zapečatila žalosnu istoriju staroga sveslovenstva *ustupanjem Bosne i Hercegovine Austro-Ugarskoj*, da bi je nanovo zasnovala pod firmom neoslovenstva na pitanju aneksije tih pokrajina.

Razvijajući i dalje ovu paralelu između staroga i novoga sveslovenskoga pokreta, mi vidimo da je i neoslovensko bratstvo u stvari jedna laž koja pokriva različne i sasvim suprotne težnje i ciljeve. Sentimentalni nacionalisti potištenih slovenskih naroda, ukoliko nisu hulje i agenti panrusizma, očekuju od slovenske „uzajamnosti” punije garantije za svoj nacionalni i državni opstanak, dokle zvanična Rusija vidi u njoj samo oruđe za postignuće svojih zavojevačkih ciljeva. „Mi ćemo biti jedan rod od sto miliona pod jednim skiptrom”, uzviknuo je nekada čuveni ruski istoričar Pogođin, a tada, vi narodi Evrope, dođite i probajte vašu snagu na nama!”

Od toga vremena mnogo se štošta izmenilo, pa je i spoljašnja politika Rusije dobila određenije težnje. Ali to nimalo ne ublažava veliku protivrečnost različenih težnja u neoslovenstvu, veliku neprirodnost „uzajamnosti” onih koji sanjaju o nezavisnosti i slobodnom razvitku naroda sa onima koji misle samo na osvajanje i porobljavanje. A iz te protivrečnosti nema drugoga izlaza nego ili da neoslovenstvo bude magare pod tovarom ruske zavojevačke politike ili samo jedan prazan san. „*Panslavističko jedinstvo je, dakle, ili čisto sanjalaštvo ili — ruska knuta.*” Utvrđujući i ovu konstataciju koju je Karl Marks izneo još 1849. godine u januarским brojevima Novih rajnskih novina, sofijski kongres je pokazao bar to da ruski carizam

ima još toliko moći koliko da upregne u svoja kola nacionalističke sanjalice neoslovenstva.

Kad socijalna demokratija, naročito na Balkanu, prati i raskriva prave težnje tih zakulisnih radnja kontrarevolucionarne Rusije, ona to ne čini zbog toga što je u pitanju baš Rusija, a ne Austrija, Nemačka, Engleska ili koja druga evropska velika sila. Odnosi u Rusiji kao i u Evropi pretrpeli su od polovine prošloga veka, od pojave staroga panslavizma, silne promene o kojima je socijalna demokratija morala voditi računa u određivanju svoga držanja prema ruskoj politici. Niti je Rusija više ono što je nekada bila, neumorni i nesavladljivi „žandarm” reakcije i kontrarevolucije u Evropi, niti je ona i približno onoga značaja za revolucionarni pokret na Zapadu koji je nekada imala. Namesto kompaktnoga i sigurnoga ruskoga apsolutizma iz polovine prošloga veka, koji je smeo slobodno baratati po unutrašnjim stvarima ostalih zemalja, stvarati zavere, izazivati bune i ugušivati revolucije, bez bojazni od sličnih pojava u svojoj zemlji, danas imamo posla sa Rusijom koja je revolucijom u zemlji izmoždena do srži u kostima, u kojoj je nezadovoljstvo nekada tako pokornih carevih podanika dostiglo najvišu tačku i koja, iz straha od toga nezadovoljstva, traži i u neoslovenstvu sredstvo za zavaravanje nezadovoljnoga naroda u zemlji. Naporedo sa tom promenom odnosa u Rusiji izmenili su se silno odnosi između nje i Zapadne Evrope. Danas bi se moglo reći: *Na kapiji Evrope ne stoji više kozačka Rusija, naprotiv, na kapiji revolucionarne Rusije stoji militaristička i imperijalistička Evropa, koja svojim milijardama spasava ruski apsolutizam od konačnog bankrotstva.*

Za socijalnu demokratiju, dakle, izgubila je važnost stara šema: ovde Zapadna Evropa, ovde azijska Rusija; ovde evropska demokratija, ovde ognjište reakcije. Namesto te podele stupila je nova koja je podigla granice između Evrope i Rusije i *nasuprot zavojevačkoj politici kapitalističke klase svih zemalja i rasa istakla oslobodilačku borbu međunarodnoga proletarijata.*

Prema tome, borbu protiv političkih iluzija, kao što je jedna od najopasnijih i neoslovenstvo, mi ne vodimo ni u ime evropske revolucije, jer se ona danas nalazi u pouzdanim rukama revolucionarnoga proletarijata, ni u ime evropske kulture, koja je tobož u opasnosti od kozačkih kopita. Mi se rukovodimo mnogo praktičnijim i bližim interesima. Jedan od prvih i najbližih jeste ovaj: Balkanski narodi moraju računati u svojoj politici pre svega s time da je to evropska kapitalistička klasa, bez razlike narodnosti, koja po Balkanu muti; da oni mogu očekivati saveznika u odbrani svoje samostalnosti ne od kapitalista i vlada buržoaskih država, bile one slovenske ili ne, već od evropskoga revolucionarnoga proletarijata i svoga međusobnoga zbliženja i slobodnoga saveza; jednom reči, da na mesto iluzija i prijatnih i praznih snova o sveslovenskoj „uzajamnosti”, prijatnoga zanosa, svetkovina, kongresa i parada, prihvate politiku privrednoga i političkoga zbližavanja i grupisanja naroda na Balkanu koji pate pod istim teškoćama i stoje izloženi istim opasnostima. A politika zbliženja nema većega neprijatelja od političkih sujeverja kao što su to teorije o „antagonizmu” ili „solidarnosti” rasa. Suzbijajući i demaskirajući neoslovensku jeres, socijalna demokratija nastavlja posao Prve socijaldemokratske konferencije u pravcu koji je sebi jasno odredila.

(*Borba II*, 1910.)

Tekstovi preuzeti iz:

Dimitrije Tucović
IZABRANI SPISI
SKZ, Beograd 1964.